

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-подільський національний університет імені Івана Огієнка
факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології
кафедра логопедії та спеціальних методик

Дипломна робота
магістра

з теми: **«ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ ПАТРІОТИЗМУ У
ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З
ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ»**

Виконала: студентка 2 курсу
групи KorL1-M19z
спеціальності 016 Спеціальна освіта
за освітньою програмою
Логопедія. Спеціальна психологія

Барецька Тетяна Віталіївна

Керівник:

Сімко Алла Володимирівна,
кандидат психологічних наук, старший
викладач кафедри логопедії та
спеціальних методик

Рецензент:

Гудима Олександр Васильович,
кандидат психологічних наук, доцент

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ	9
1.1. Історичний аспект та сутність патріотичного виховання дітей.....	9
1.2. Патріотичне виховання в системі дошкільної освіти.....	18
1.3. Особливості логопедичної роботи з дітьми дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення.....	31
Висновки до 1 розділу.....	40
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ВИВЧЕННЯ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ	42
2.1. Зміст констатуючого експерименту і алгоритм його реалізації.....	42
2.2. Результати дослідження рівнів патріотичної вихованості дітей дошкільного віку з мовними порушеннями і з типовим мовним розвитком....	48
2.3. Результати дослідження умов формування патріотичної вихованості у дошкільнят з анкетуванням батьків.....	55
2.4. Результати дослідження компетентності педагогів в галузі патріотичного виховання.....	58
Висновки до 2 розділу.....	60
РОЗДІЛ 3. МОДЕЛЬ КОРЕКЦІЙНО - РОЗВИВАЛЬНОГО ПРОСТОРУ ЯК ОПТИМАЛЬНОЇ УМОВИ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ПАТРІОТИЧНОЇ ВИХОВАНOSTІ ДОШКІЛЬНИКІВ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ	62
3.1. Зміст формуючого експерименту і алгоритм його реалізації.....	62

3.2. Розробка і реалізація програми щодо підвищення рівня патріотичної вихованості дошкільників з порушеннями мовлення.....	67
3.3. Організація умов формування розуміння батьками важливості проблеми патріотичної вихованості дітей.....	72
3.4. Організація розуміння педагогами особливого значення патріотичної спрямованості у вихованні дошкільнят	74
Висновки до 3 розділу.....	86
ВИСНОВКИ.....	88
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	90
ДОДАТКИ.....	97
Додаток А.....	97
Додаток Б.....	98
Додаток В.....	99
Додаток Г.....	100

ВСТУП

Актуальність теми. Державна і суспільна потреба в патріотичному вихованні громадян зафіксована в Указі Президента України від 18 травня 2019 року «Стратегія національно-патріотичного виховання на 2020-2025 роки». Кожне нове покоління людей живе і розвивається у певному національному середовищі, життя якого залежить від особливостей державного устрою країни. Зараз третє тисячоліття, складний суперечливий час, коли у багатьох людей зростає національна самосвідомість, інтерес та повага до національної культури, історії свого народу, мови. Тому, однією з важливих педагогічних задач, визначених Законом України «Про дошкільну освіту», є виховання у дітей любові до України, шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної та рідної мови, національних цінностей українського народу, а також цінностей інших націй і народів, свідомого ставлення до себе, оточення та довкілля. Концепція дошкільного виховання в Україні, сповідуючи історичний підхід до патріотичного виховання дітей дошкільного віку, актуалізує його народознавчі, українознавчі напрями. На це орієнтують і сучасні програми дошкільного виховання. Державним стандартом дошкільної освіти є Базовий компонент дошкільної освіти. Його мета – забезпечення життєвої компетентності дитини, до змісту якої входить і поняття «бути громадянином своєї країни, патріотом свого народу». Національно-патріотичне виховання – одна із складових систем гармонійного розвитку дошкільника. Одним з пріоритетних напрямків в діяльності загальноосвітніх установ визнається патріотичне виховання підростаючого покоління.

Проблемі патріотизму наступних поколінь особливу увагу приділяли видатні педагоги і громадські діячі минулого (В. Белінський, Є. Дашкова, Н. Добролюбов, Н. Карамзін, Л. Толстой, К. Ушинський, Н. Чернишевський) вказували на необхідність виховання свідомих громадян, здатних відстоювати інтереси держави, які люблять свою батьківщину.

Їх ідеї знайшли свій розвиток в сучасних концепціях патріотичного виховання підростаючого покоління. Загальновідомо, що виховання, (патріотичне в тому числі), має починатися з самого раннього дитинства. Проблемі теорії і практики патріотичного виховання дітей в сучасних умовах присвячені роботи авторів (І. Агапова, М. Бузького, Л. Вовк, В. Дьяченко, Т. Комарової, Ю. Руденко, М. Стельмаховича В. Фролова та ін.).

Система патріотичного виховання передбачає формування і розвиток соціально-значущих цінностей громадянськості і патріотизму в процесі виховання і навчання в дошкільних освітніх установах (Т. Волков, В. Зеньковський, Л. Коган, Л. Кленов, Ю. Сокольніков, К. Ушинський та ін.).

Дослідження проблеми патріотичного виховання дітей дошкільного віку знайшли своє відображення в роботах Т. Врублевської, О. Духовної-Кравченко, М. Качур, Г. Коваль, Л. Костенко, В. Кременя, Ю. Логвиненко, О. Легун, В. Матещука, І. Огієнка, В. Постового, В. Раєвської, К. Чорної та ін.

В даний час є великий контингент дітей дошкільного віку із загальним недорозвиненням мови (ЗНМ), для яких не виявлено і не обґрунтовані з позицій сучасних наукових досягнень сутнісні характеристики процесу формування основ патріотичного виховання дошкільників з порушеннями мовлення. Недостатньо визначені і не досліджені в практичній діяльності педагогічні умови, що детермінують дане явище.

Діти з ЗНМ відчують значні труднощі в мовленнєвій діяльності, які носять багатоаспектний характер: несформованість почуття мовлення; нездатність до побудови розгорнутих висловлювань; інертність у виборі мовних засобів, обумовлену недоліками когнітивно-мовленнєву діяльність.

Патріотичне виховання, будучи важливою і невід'ємною складовою духовно-морального розвитку особистості дитини з недорозвиненням мовлення, може і повинно служити засобом в корекційно-розвивальній роботі з даною категорією дітей.

Аналіз стану теорії і педагогічної практики дозволили виявити протиріччя між:

- сучасними високими вимогами суспільства в патріотичному вихованні дошкільнят і відсутністю науково-обґрунтованих методик формування патріотичної вихованості у дітей з вадами мовлення в дошкільних установах;

- значними потенційними можливостями патріотичного виховання для особистісного розвитку, соціального становлення та подолання наявних порушень мовлення у дошкільників і відсутністю цілісної моделі процесу їх патріотичного виховання.

Виявлені нами протиріччя, нерозробленість проблеми патріотичного виховання дошкільнят з мовленнєвими порушеннями в дошкільних освітніх установах доводять актуальність необхідності створення умов для патріотичного виховання дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення і дозволяють сформулювати тему нашої роботи: «Використання елементів патріотизму у виховному процесі дітей дошкільного віку з порушеннями мовленнєвого розвитку».

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально визначити педагогічні умови для патріотичного виховання дітей з порушеннями мовлення в дошкільних установах.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні **завдання:**

1. Охарактеризувати сутність патріотичного виховання дошкільнят з вадами мовлення.

2. Виділити критерії та визначити рівневі показники розвитку патріотичної вихованості дошкільнят з порушеннями мовлення і з типовим розвитком мовлення.

3. Розробити, науково обґрунтувати й апробувати структурну модель системи патріотичного виховання дошкільнят з порушеннями мовлення.

4. Виявити, теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови, що забезпечують ефективність патріотичного виховання дошкільників з порушеннями мови в закладах дошкільної освіти.

Об'єкт дослідження – процес патріотичного виховання дошкільників з порушеннями мовлення в закладах дошкільної освіти.

Предмет дослідження – педагогічні умови патріотичного виховання дошкільників з порушеннями мовлення в закладах дошкільної освіти.

Методи дослідження. Для досягнення мети застосовувались методи теоретичного та емпіричного дослідження:

- *теоретичні:* аналіз, синтез, порівняння, узагальнення наукової літератури з досліджуваної проблеми, метод моделювання та ін.;
- *емпіричні:* педагогічний експеримент; діагностичні методи: анкетування, індивідуальні бесіди, колективне опитування, аналіз результатів діяльності; кількісний та якісний аналіз отриманих результатів.

Гіпотеза дослідження: патріотичне виховання дошкільників з мовленнєвими порушеннями буде ефективним, якщо будуть внесені елементи патріотичної спрямованості в логопедичну роботу по збагаченню та активізації словникового запасу.

База дослідження: Дослідження проводилося у місті Київ на базі ЗДО №234 «Вогник» комбінованого типу з логопедичними групами, ЗДО № 611 Компенсуючого типу (для дітей з порушеннями мовлення), ЗДО № 581 (загального розвитку).

Наукова новизна та теоретичне значення отриманих результатів полягає у тому, що у дослідженні визначені критерії, показники, рівні сформованості патріотичної вихованості дошкільників з порушеннями мовлення.

Практичне значення результатів дослідження полягає у тому, що зібраний матеріал може бути використаний педагогами в корекційно-логопедичній роботі та при подальшій розробці проблем патріотичного виховання дітей дошкільного віку з мовленнєвими порушеннями.

Апробація результатів дослідження. Основні положення роботи обговорювалися та отримали схвалення на *VI Міжнародній науково-практичній конференції* «Актуальні проблеми сучасної психології: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень молодих

науковців» (Кам'янець-Подільський, 19 листопада 2020 р.).

Структура роботи. Дипломна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг роботи складає 118 сторінок.

ВИСНОВКИ

1. З позиції концепції системного розуміння виховання представлена характеристика системи патріотичного виховання дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення. Уточнено поняття «патріотичне виховання дошкільників з вадами мови» – це один із аспектів цілісного виховного процесу, спрямований на формування патріотизму як інтегративної якості особистості і є засобом в корекційно-розвивальній роботі: для формування лексичного запасу; розвитку навичок зв'язного мовлення; навчання правильного вживання граматичних категорій рідної мови.

2. У дослідженні визначено критерії та їхні показники патріотичної вихованості дошкільників з порушеннями мовлення і з типовим мовним розвитком. Показниками патріотичної вихованості дошкільнят за когнітивним критерієм виступали: а) обсяг патріотичних знань; б) обсяг словника патріотичної спрямованості; в) стійкої зацікавленості до патріотичних знань.

Показниками патріотичної вихованості дошкільнят за емоційно-ціннісним критерієм були: а) відсутність пасивності; б) готовність до формування патріотичних почуттів, любові до Батьківщини; в) ступінь розвитку емоційно-ціннісного ставлення до історичного і духовної спадщини України.

Діяльнісний критерій оцінювали за такими показниками: а) пріоритетність вибору для перегляду вітчизняних мультфільмів, читання українських народних казок, відвідування музеїв; б) участь в святкових заходах.

3. Розроблено та апробовано модель корекційно-розвивального простору як оптимальної умови для підвищення патріотичної вихованості дошкільників з порушеннями мовлення, що містить наступні компоненти: мета, завдання, принципи, фактори, зміст, методи, форми, засоби, педагогічні умови, результат і що підтверджується результатами дослідницько-експериментальної роботи. Показано, що реалізація цієї моделі на практиці

сучасного дошкільного виховання може сприяти вирішенню ряду завдань модернізації української освіти.

4. Обґрунтовано основні педагогічні умови, які сприяють ефективній корекційній роботі для перешкоджання порушенням мовлення в процесі патріотичного виховання і експериментально доведена їхня ефективність:

Загальні умови: а) в комплексній корекційній роботі спільна діяльність педагогів і сім'ї щодо патріотичного виховання дошкільнят; б) залучення дошкільнят до різноманітної практичної патріотичної діяльності;

Приватні умови: а) Систематичні комплексні заняття вчителя-логопеда, вихователя, музичного керівника; б) систематичний вплив на свідомість дошкільнят з використанням різних методів і засобів з метою формування патріотичних уявлень і понять; в) здійснення диференційованого особистісно-орієнтованого підходу до дошкільників з порушеннями мови в процесі патріотичного виховання.

5. Застосування диференціальної комплексної системи патріотичного виховання дошкільників дозволяє домогтися стійких позитивних результатів щодо подолання загального недорозвинення мовлення.

Перспективним напрямком подальшої дослідницької роботи вбачається використання запропонованої моделі корекційно-розвивального простору з метою патріотичного виховання дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреев В. И. Педагогика: учебный курс творческого саморазвития / В. И. Андреев. – Казань: Центр инновационных технологий, 2000. – 608 с.
2. Асмолов А. Г. Психология личности / А. Г. Асмолов. – М., 2001. – С. 12–16.
3. Астафьева Н. Е. К вопросу о повышении квалификации педагогов дефектологического профиля в системе дополнительного профессионального образования / Н. Е. Астафьева, О. В. Бачина // Дефектология. – 2005. – №2. – С. 38–41.
4. Белинский В. Г. Поли. собр. соч.: В 13 т. / В. Г. Белинский. – М. : Изд-во АН СССР, 1955. – Т. 4. – С. 121–122.
5. Белякова А. Е. Развитие речевого общения у детей дошкольного возраста с интеллектуальной и речевой недостаточностью: Автореф. дис... канд. пед. наук / А. Е. Белякова.: Калуга, 2003. – 25 с.
6. Богомолкина Л.В. Взаимодействие специалистов ДОУ с родителями / Л. В. Богомолкина, Т. В. Масленникова // Воспитание и обучение детей с нарушениями развития. – 2006. – №2. – С. 54–55.
7. Божович Л. И. Психологические закономерности формирования личности в онтогенезе / Л. И Божович // Вопросы психологии, 1976. – №6. – С. 1–12.
8. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Л. И. Божович. – М., 1968. – 447 с.
9. Буюева Л. П. Человек: деятельность и общение / Л. П. Буюева. – М. : Мысль, 1978. – 216 с.
10. Виноградов В. В. Избранные труды. Исследования по русской грамматике /В. В. Виноградов. – М. : Наука, 1975. – 560 с.
11. Воробьева В. К. Методика развития связной речи у детей с системным недоразвитием речи: учеб. пособие / В. К. Воробьева. – М. : АСТ: Астрель. – 2006. – 158 с.

12. Выготский Л. С. Педагогическая психология / Под ред. В. В. Дивыдова. – М. : Педагогика – Пресс, 1999. – 536 с.
13. Гальперин П. Я. Введение в психологию / П. Я. Гальперин. – М., 1976. – С. 44–73.
14. Глухов В. П. Формирование связной речи детей дошкольного возраста с общим речевым недоразвитием / В. П. Глухов. – М. : Аркти, 2002. – 144 с.
15. Голубев Н. К. Методология и методы социально–педагогической диагностики / Н. К. Голубев; Предисл. М. А. Ариарского. – СПб., – 2001. – С. 26–29.
16. Горелов И. Н. Основы психолингвистики / И. Н. Горелов, К.Ф. Седов. – М., 1998. – 256 с.
17. Грачева И. А. Коррекционно–развивающее пространство как оптимальное условие адаптации младших подростков с нарушениями речи при интегрированном обучении: автореф. дис.канд.пед.наук / И. А. Грачева. – М., 2009, – 26 с.
18. Грибова О. Е. Проблемы реализации коммуникативного подхода в обучении детей с тяжелой речевой патологией / О. Е. Грибова // Воспитание и обучение детей с нарушениями развития. – 2002. – № 2. – С.12–18.
19. Давыдов В. В. Теория развивающего обучения / В. В. Давыдов . – М., 1996. – 544 с.
20. Дашкова Е. Р. О смысле слова «воспитание»: Сочинения, письма, документы / Сост., вступ. примеч. Г. И. Смагиной. – СПб., 2001. – 130 с.
21. Добролюбов Н. А. Избранные педагогические сочинения / Н. А. Добролюбов. – М. : Педагогика, 1986. – С. 12–13.
22. Дьяченко В. В. Теория и практика патриотического воспитания: дис... д–ра пед. наук: 13.00.01 / В. В. Дьяченко. – М., 2003. – 388 с.
23. Жинкин Н. И. Механизмы речи / Н. И. Жинкин. – М., 1957. – 370 с.
24. Запорожец А. В. Воспитание эмоций и чувств у дошкольника.

Эмоциональное развитие дошкольника / Под ред. А. Д. Кошелевой – М. : Просвещение, 1985. – С. 8–28.

25. Зарецкая Е. Н. Риторика: теория и практика речевой коммуникации. – 4-е изд. / Е. Н. Зарецкая – М.: Дело, 2002. – 480 с.

26. Зимняя И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования / И. А. Зимняя // Высшее образование сегодня. – 2003. – № 5. – С. 34–42.

27. Зинченко В. П. Человек развивающийся / В. П. Зинченко, Е. Б. Моргунов. – М. : Тривола, 1994. – С. 24–26.

28. Иванов Д. А. Компетентностный подход как способ достижения нового качества образования: Материалы для опытно–экспериментальной работы школ / Д. А. Иванов, В. К. Загвоздкин, А. Г. Каспржак и др.. – М., 2003. – С. 11–14.

29. Ильин И. А. Путь духовного обновления / Ильин И. А. Собрание сочинений: В 10 т. Т. 1. – М. : Русская книга, 1993. – 357 с.

30. Караковский В. А. Воспитание? Воспитание... Воспитание! Теория и практика школьных воспитательных систем / В. А. Караковский, Л. И. Новикова, Н. А. Селиванова // Под ред. Н.Л. Селивановой. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Педагогическое общество России, 2002. – 380 с.

31. Карамзин Н. М.: его жизнь и сочинения: Сб. историко–литературных статей / Н. М. Карамзин. – М., 1912. – С. 8–9.

32. Карпинская Н. С. Детская книжка и ее роль в воспитании ребенка./ Н. С. Карпинская // Дошкольное воспитание. – 1942. – № 8. – С. 36–39.

33. Ключевые компетенции и образовательные стандарты: доклад А. В. Хуторского на Отделении философии образования и теоретической педагогики РАО 23 апреля 2002г. – Центр «Эйдос», www/eidos.ru/news/compet.htm.

34. Козлова О. А. Нравственное воспитание дошкольников в процессе ознакомления с окружающим миром / О. А. Козлова. – М. : Педагогика, 1988. – 102 с.

35. Коган Л. Н. Мир общения / Л. Н. Коган, М. С. Коган. – М. : Политиздат, 1988, – 119 с.
36. Конаржевский Ю. А. Педагогический анализ учебно-воспитательного процесса и управления школой / Ю. А. Конаржевский. – М. : Педагогика, 1986. – 143 с.
37. Кудрявцев В. Т. Дошкольное и начальное образование – единый развивающий мир / В. Т. Кудрявцев // Дошкольное воспитание. – 2001. – №8. – С.61–72.
38. Кузьмина Н. В. Методы исследования педагогической деятельности / Н. В. Кузьмина. – Л. : Изд-во ЛГУ. Л., 1970. – 114 с.
39. Левина Р. Е. Опыт изучения неговорящих детей (алаликов) / Р. Е. Левина. – М., 1951. – 120 с.
40. Левченко И. Ю. Психолого–педагогическая диагностика / И. Ю. Левченко, С. Д. Забрамная, Т. А. Добровольская и др. – М., 2003. – 320 с.
41. Леонтьев А. А. Восприятие и деятельность / А. А. Леонтьев. – М. : Изд-во Моск. Ун-та, 1976. – 120 с.
42. Леонтьев А. Н. Проблемы развития психики / А. Н. Леонтьев. – М., 1991. – 584 с.
43. Лихачев Д. С. Педагогика. – М. : Прометей, Юрайт, 1998. – 464 с.
44. Лубовский В. И. Актуальные проблемы специальной психологии сегодня / В. И. Лубовский, Т. А. Басилова // Под ред. Л. А. Цветковой, Л. М. Шипицьшой. – СПб., 2005 – С. 32–34
45. Макаренко А. С. Некоторые выводы из моего педагогического опыта // Пед. соч.: В 8 т. – Т. 1. / А. С. Макаренко. – М., 1983. – 545 с.
46. Маханева М. Д. Нравственно-патриотическое воспитание детей старшего дошкольного возраста: пособие / М. Д. Маханева.– М. : Аркти, 2005. – 96 с.
47. Михеева Л. Н. Время как лингвокультурологическая категория / Л. Н. Михеева. – М. : Флинта: Наука, 2006. – 96 с.
48. Мудрик А. В. Социализация личности / А. В. Мудрик. – М., 1997. –

268 с.

49. Мухина В.С. Психология дошкольника / Под ред. Л. А. Венгера. – М. : Просвещение, 1975. – 239 с.

50. Педагогика: учебник для высших учебных заведений / Под ред. Ю. К. Бабанского. – М., 1988. – 478 с.

51. Петровский А. В. Личность. Деятельность. Коллектив / А. В. Петровский. – М., 1982. – 255 с.

52. Петровский А. В. Личность в психологии / А. В. Петровский. – Ростов-на-Дону., 1996. – 512 с.

53. Программа воспитание и обучение детей в детском саду М. А. Васильевой, В. В. Гербовой, Т. С. Комаровой. – 5-е изд., испр. и доп. – М. : Мозаика-Синтез, 2009. – 208 с.

54. Психолингвистические исследования значения слова и понимания текста: межвуз. тематический сб. науч. трудов / Отв. ред. А. А. Залевская. – Калинин, 1988. – 165 с.

55. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – М., 1969. – 286 с.

56. Сластенин В. А. Педагогика профессионального роста / В. А. Сластенин Д. Ю. Ануфриева. – Академия, 2007. – 368 с.

57. Сластенин В.А. Методика воспитательной работы / В.А.Сластенин. – М., 2007. – 202 с.

58. Соботович Е. Ф. Формирование навыков речевого общения у детей с первичным недоразвитием речи / Е. Ф. Соботовис // Речевые и нервнопсихические нарушения у детей и взрослых: Межвузовский сборник научных трудов. – Л., 1987. – С. 17–24.

59. Сокольников Ю. П. Системный подход в исследовании воспитания / Ю. П. Сокольников. – М., 1993. – 200 с.

60. Сохин Ф. А. Психолого–педагогические основы развития речи дошкольников / Ф. А. Сохин. – М. : изд–во Московского психолого–социального института; Воронеж: изд–во НПО «МОДЭК», 2002.– 224 с.

61. Сухомлинский В. А. О воспитании сост. и авт. вступит. очерков С. Соловейчик. – М. : Политиздат, 1975. – 272 с.
- 62.Таллина М. В. Системный подход к патриотическому воспитанию младших подростков в общеобразовательных учреждениях: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / М. В. Таллина. – М., 2006. – 168 с.
- 63.Толстой Л. Н. Собр. соч.: В 14 т. / Л. Н. Толстой. – М. : Гослитиздат, 1951. Т. 13. – С. 231–233.
- 64.Ушинский К. Д. Избранные педагогические сочинения / К. Д. Ушинский. – М., 1974. – 229 с.
- 65.Ушинский К. Д. О народности в общественном воспитании. Педагогические сочинения.: В 6-ти томах. – Т. 5. / К. Д. Ушинский. – М., 1990. – 526 с.
66. Филичева Т. Б. Дети с ОНР. Воспитание и обучение / Т. Б. Филичева, Т. В. Туманова. – М. : Гном-пресс, 1999. – 128 с.
67. Филичева Т. Б. Основы логопедии / Т. Б.Филичева, Н. А. Чевелева, Г. В. Чиркина. – М. : Просвещение, 1989. – 221 с.
68. Филичева Т. Б. Подготовка к школе детей с общим недоразвитием речи в условиях специального детского сада / Т. Б. Филичева, Г. В. Чиркина. – М. : Просвещение, 1991. – 187 с.
69. Филичева Т. Б. Особенности формирования речи детей дошкольного возраста / Т. Б. Филичева. М., 2000. – С. 12–24.
- 70.Филичева Т. Б. Изучение детей с общим недоразвитием речи в специальном детском саду / Т. Б. Филичева, Г. В. Чиркина // Дефектология. – 1985. – №6. – С. 9–13.
- 71.Чернышевский Н. Г. Эстетическое отношение искусства к действительности. – полное собр. соч. в 15–ти т. Т. 2. / Н. Г. Чернышевский. – М., 1949. – С. 5–6.
72. Шаховская С. Н. Развитие словаря в системе работы при общем недоразвитии речи / С. Н. Шаховская // Психолингвистика и современная логопедия. – М., 1997.– С. 240–250.

73. Шацкий С. Т. Работа для будущего: книга для учителя / Сост. В. И. Малинин, Ф. А. Фрадкин. – М., 1989. – 223 с.

74. Эльконин Д. Б. Психология детей дошкольного возраста. Развитие познавательных процессов / Д. Б. Эльконин, А. В. Запорожец. – М. : Просвещение, 1964. – С. 116–158.

75. Эльконин Д. Б. Психическое развитие в детских возрастах: Избранные психологические труды / Д. Б. Эльконин; под ред. Д. И. Фельдштейна – М. : Моск. Психолого-социальный институт; МОДЭК, 2001. – 416с.

76. Якиманская И. С. Развивающее обучение / И. С. Якиманская. – М. : Педагогика, 1979. – 144 с.

77. Garvey, Children's talk. – Cambridge, M.A. Harvard University Press, 1984.–216 P

78. Maslou A. Motivation and personality. – 3 – d ed. – NY., 1987. – P. 7–9